

УДК 378
С 49

*Ніна СЛЮСАРЕНКО,
Лариса ЛІПШИЦЬ*

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СУДНОВОДІЯ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті висвітлено можливості формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія міжнародних рейсів на засадах компетентнісного підходу. Виявлено, що соціокультурна компетентність – це сукупність відповідних компетенцій, складна комплексна характеристика, яка відображає інтеграцію професійно-теоретичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей і практичних умінь майбутнього судноводія міжнародних рейсів.

***Ключові слова:** формування, компетентність, компетентнісний підхід, соціокультурна компетентність, майбутні судноводії міжнародних рейсів.*

Постановка проблеми. Сьогодення характеризується кардинальними змінами в освіті, зумовленими стрімкими інтеграційними процесами, створенням єдиного інформаційного простору, розвитком гуманізації та глобалізації всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Реалізація інтеграційних процесів у науці, техніці, виробництві знаходить втілення у намаганні знайти оптимальні шляхи побудови професійної освіти, що сприяла б всебічному розвитку особистості, забезпечувала широку орієнтацію у суспільному житті, можливість успішно працювати в межах конкретної фахової діяльності. Нові вимоги до конкретного робочого місця і фахової діяльності стали головними спонуками до подальшого пошуку нових стратегій професійної освіти [5, 4].

За таких умов однією з особливостей розвитку морської освіти є впровадження у практику діяльності відповідних закладів компетентнісного підходу. Тобто, відбувається перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі навчання. До того ж компетентнісний підхід визнаний базовою ідеєю реформування освіти в країнах Європейського Союзу й розглядається як стрижнева конструктивна ідея неперервної освіти. Компетентнісно орієнтована освіта передбачає внесення суттєвих змін до змістової, управлінської, технологічної, навчальної і виховної роботи морських вишів.

Замітимо, що в науковій літературі можна знайти чимало тлумачень поняття “компетентність”. Зокрема, Є. Павлютенков зазначив, що компетентність – це “здатність, яка реалізується самостійно і базується на набутих знаннях учня, його навчальному та життєвому досвіді, цінностях і нахилах, які він розвинув як результат пізнавальної діяльності та освітньої практики” [4, 19].

С. Гончаренко в “Українському педагогічному енциклопедичному словнику” навів таке визначення: “компетентність у навчанні (лат. *competentia* – коло питань, в яких людина добре розуміється) набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо” [2, 231].

Отже, компетентність розглядається як результативно-діяльнісна характеристика навчання. А тому можна передбачити, що впровадження у підготовку майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів компетентнісного підходу (який передбачає переорієнтацію навчально-виховного процесу на певний, чітко визначений результат) сприятиме підготовці кваліфікованого, професійно мобільного фахівця, здатного працювати на рівні сучасних вимог.

Зазначимо, що українськими науковцями (Н. Бібік, І. Гудзик, М. Євтух, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, М. Федоренко та ін.) здійснено загальний аналіз сутності компетентностей в освітніх системах. Крім того, вони намагаються використати вже апробований досвід упровадження компетентнісного підходу до навчання та інтерпретувати його в умовах вітчизняного освітнього простору. Водночас упровадження компетентнісного підходу в морських вищих навчальних закладах, на жаль, залишилося поза увагою вчених.

Мета статті – проаналізувати можливості формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія міжнародних рейсів на засадах компетентнісного підходу.

Насамперед варто наголосити, що впровадження компетентнісного підходу передбачає спрямованість освітнього простору на формування та розвиток певних ключових компетентностей особистості, які залежать від пріоритетів суспільства, а також від особливостей національної освіти.

У “Білій книзі національної освіти України” сказано, що в сучасному суспільстві “вагомішими в оцінюванні якості освіти і проведенні її порівняння поміж різними університетами і країнами стають кінцеві результати навчання. Це потребує розроблення вимог до самих результатів, які раніше формулювалися через такі поняття, як знання, уміння, навички. Нині цей перелік уважається недостатнім, обмеженим, його доповнюють набором компетентностей, які фактично характеризують різноманітну, значно ширшу реалізаційну здатність особистості” [1, 244].

Крім того, зазначається, що “наповнення переліку компетентностей, які відповідали б особливостям системи освіти та ринку праці України – надзвичайно важливе й складне завдання, як і для більшості країн-учасниць Болонського процесу. Причому цей набір, як показали результати досліджень у рамках європейської програми Тьюнінг, “Настроювання освітніх структур в Європі” може суттєво відрізнятись за його розумінням з боку студентів, викладачів і роботодавців, оскільки кожна з цих груп має свої цільові інтереси” [там само].

Серед шляхів і способів розв’язання цих проблем окреслено такі:

– кваліфікаційні вимоги повинні бути доповненими характеристиками результатів навчання сформульованих у термінах компетентностей. Потрібно також відповідні вимоги узгодити з Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО);

– за основу для побудови системи компетентностей рекомендовано використовувати так звані Дублінські дескриптори. Крім того, за результатами програми Тьюнінг, визначено загальні (ключові) і специфічні (предметні) компетентності. Загальні компетентності (із – 30) розрізняють за трьома типами: інструментальні (10), міжособистісні (8) та системні (12). Саме з них слід вибрати

найвагоміші і придатніші для вітчизняної системи освіти, доповнюючи й уточнюючи їх на підставі емпіричних і теоретичних досліджень, експериментальної перевірки, практичної апробації;

– визначення переліків загальних (ключових) і специфічних (предметних) компетентностей потрібно здійснити для кожного з освітньо-кваліфікаційних рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр) та ін. [1, 244 – 245].

Маємо констатувати, що сьогодні традиційне навчання, як правило, не може забезпечити належну підготовку майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів. Водночас розвиток морського та річкового транспорту, а також світового комерційного мореплавства зумовлює необхідність та доцільність підготовки висококваліфікованих фахівців морського транспорту.

Стрімке впровадження вектора європейського виміру в освіті обумовило спрямування основної уваги у морських вищих навчальних закладах на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, які прагнуть мати якнайбільше можливостей для свого соціального та професійного зростання. Адже сучасного роботодавця цікавить такий морський фахівець, який уміє критично мислити і самостійно розв'язувати різноманітні завдання, володіє багатим словниковим запасом, що базується на глибокому знанні вивченого матеріалу з можливістю його використання, здатний до самоосвіти.

Зростання вимог до якості підготовки морських фахівців із вищою освітою ставить перед педагогічною наукою конкретне завдання щодо створення ефективних систем, що базуються на використанні сучасних підходів, технологій, форм і методів навчання, які забезпечують інтенсивне залучення студентів до процесу оволодіння знаннями, формування вмінь та навичок. Саме на цій основі можна створити умови для більш повного та ефективного розвитку особистості майбутнього судноводія міжнародних рейсів, для набуття низки компетентностей, зокрема соціокультурної.

Спрямованість розвитку освіти на поглиблення міжнародного співробітництва, інтеграція української системи вищої освіти до європейського та світового освітнього і наукового простору акцентують увагу на важливості впровадження компетентнісного підходу як фактора належного рівня володіння морськими фахівцями професійними знаннями.

При організації навчально-виховного процесу вищих морських навчальних закладів на засадах компетентнісного підходу винятково актуальною стає проблема формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія міжнародних рейсів, яка має глибокий соціальний смисл.

Соціокультурною вважаємо таку особистість, яка спроможна до самоствердження у напрямі самореалізації, саморозвитку, може вільно й успішно діяти в різноманітних сферах життєдіяльності, самостійно творчо і нетрадиційно мислити, сміливо розробляти власні стратегії поведінки, здійснювати моральний вибір і нести відповідальність за свої дії і власний розвиток, конструювати позитивно власне життя до рівня досягнення гарантії успіху. Безперечно, соціокультурна особистість – людина, у якій сформовано соціокультурну компетентність.

Теоретичне підґрунтя для формування соціокультурної компетентності особистості закладено у працях зарубіжних авторів (М. Бірама, Дж. Вальдеса, Ж. Зарат, М. де Карло, В. Сафонові, П. Сисоева та ін.), а також вітчизняних дослідників (С. Ніколаєва, О. Першукова та ін.).

Соціокультурна компетентність складається з країнознавчої, лінгвокраїнознавчої та предметної субкомпетенцій. Країнознавча субкомпетенція містить знання про культуру країни, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавча складова передбачає володіння особистістю особливостями мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови в різних ситуаціях спілкування. Предметна, або галузева, субкомпетенція означає володіння певними фоновими знаннями в різних галузях, а також опанування професійною мовою і термінологією у певних галузях [7, 10].

Впроваджуючи до процесу формування соціокультурної компетентності майбутнього судноводія міжнародних рейсів компетентнісний підхід, слід зазначити, що соціокультурна компетентність є системотвірним чинником професійної культури морського фахівця, перетворює останню у самодостатню та відкриту систему, яка розвивається і саморегулюється. З іншого боку, соціокультурна компетентність є підсистемою професійної культури, тому що вона має ознаки системності, компоненти якої взаємодіють між собою.

Вищезазначене дає підставу стверджувати, що соціокультурна компетентність – це сукупність відповідних компетенцій, складна

комплексна характеристика, яка відображає інтеграцію професійно-теоретичних знань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей і практичних умінь майбутнього судноводія міжнародних рейсів.

Важливим напрямом соціокультурної підготовки майбутнього судноводія міжнародних рейсів є формування студента як культурного посередника в ситуаціях міжкультурного спілкування, як суб'єкта діалогу культур.

Інтенсивний розвиток міжнародних відносин у морській галузі посилив необхідність у фахівцях, які б могли брати участь у міжмовній та міжкультурній комунікації. Тому можна стверджувати, що актуальності набуває проблема міжкультурної взаємодії, яка тісно пов'язана з проблемою формування особистості, спрможної до коректного міжкультурного спілкування.

Слід чітко розуміти, що спілкування можливе лише за умов наявності в особистості комунікативної компетентності, процес формування якої пов'язаний із соціокультурними та соціолінгвістичними компетенціями, тобто “вторинною соціалізацією”. Але “вторинна соціалізація” можлива тільки при наявності “первинної”. Отже, соціокультурно компетентна особистість у галузі чужої культури має бути компетентна у сфері рідної культури.

Треба зазначити, що у педагогічній науці така риса особистості має назву “культурна ідентичність” – це свідоме прийняття індивідом культурних цінностей, мови, норм та правил поведінки, притаманних його рідній культурі, які формують його цілісне ставлення до нього самого, до інших людей, до суспільства, до світу взагалі, причому мова є відображенням менталітету та поведінки соціуму, у якій знаходять відбитки соціокультурні концепти даної спільноти [6, 15].

Ми поділяємо думку, що “вторинна соціалізація” починається із засвоєння основ суто лінгвістичних знань, а отже, починаючи із розвитку лінгвістичної компетенції, далі на її основі й паралельно з її розвитком, можна оволодіти соціокультурною компетентністю, яка зводиться до умінь використовувати іншомовні соціокультурні та соціолінгвістичні реалії у спілкуванні та пізнанні.

Дослідники наголошують, що цей процес частково свідомо, а частково і несвідомо проходить у зіставленні “своєї” та “чужої” культури, “своєї” та “чужої” картин світу.

Зауважимо, що факти культури і факти мови існують і засвоюються у невідривному зв'язку з фактами соціальних відношень та їх мовних рефлексій. Усе це є прерогативою соціолінгвістичної компетенції, яка, на нашу думку, дуже тісно пов'язана із соціокультурною компетентністю. Тому формування останньої неможливе без формування першої. Таким чином, поступово концептосфера “рідної” та “чужої” мови і культури приходять у відповідність. Саме це і є свідченням сформованої соціокультурної мовної особистості.

Таким чином, вищезазначене свідчить про те, що соціокультурна мовна особистість – це особистість, що спроможна до ефективної міжкультурної взаємодії. Ця спроможність базується на її “культурній ідентичності”, на її бажанні подолати соціальні, етнічні та культурні стереотипи, на лінгвістичній компетенції, сформованій повною мірою, та на спроможності інтерпретувати іншомовну та іншокультурну картини світу і реагувати адекватно на всі комунікативні стимули [3].

Отже, професійна діяльність морських фахівців загалом та судноводіїв міжнародних рейсів зокрема має бути спрямована на забезпечення успішного ділового співробітництва за умови адекватного взаємопорозуміння між представниками різних культур.

Треба наголосити, що професіоналізм майбутнього судноводія міжнародних рейсів залежить не тільки від рівня оволодіння спеціальними знаннями, необхідними для виконання посадових обов'язків на борту судна, від рівня зацікавленості в ефективності ділових контактів у межах професійної діяльності, але й від рівня сформованості соціокультурної компетентності.

Відзначимо, що соціокультурний аспект особистості формується протягом тривалого часу в процесі професійно-особистісного зростання, самостійної діяльності, шляхом набуття професійного досвіду. Тому можна стверджувати, що соціокультурна компетентність майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів на сучасному етапі розвитку – це новий світогляд, нові форми спілкування і життєдіяльності.

Очевидно, що необхідно спрямувати процес формування професійної компетентності з соціокультурною складовою на всебічний розвиток особистості майбутнього судноводія міжнародних рейсів, підготовку фахівця з високою культурою, розвиток розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних

якостей, відродження та розвиток духовного потенціалу на основі демократизації навчально-виховного процесу; залучення студентів до досягнень світової, національної культури, гуманістичних цінностей; оволодіння професійними, фундаментальними, науковими та прикладними знаннями, навичками та вміннями; формування свідомості взаємоповаги до всіх націй і народів.

Підсумовуючи зазначимо, що сучасне суспільство вимагає від майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів активності, освіченості, творчості, самостійності, впевненості, відповідальності, вміння жити і працювати в міжкультурному середовищі, бути соціально зорієнтованими. А це зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку можливостей формування у них соціокультурної компетентності.

Література

1. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексеєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. – Видання друге, допов. й виправ. / С.У. Гончаренко. – Рівне : Волинські береги, 2011. – 552 с.
3. Ніколаєва С.Ю. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Павлютенков Є.М. Технологія навчання школярів різного рівня навчальних досягнень : у 2-х ч. / Є.М. Павлютенков, В.Є. Штанова. – Х. : Вид. Група “Основа”, 2009. – Ч. 1. – 176 с. – (Серія “Управління школою”. – Вип. 7 (79)).
5. Петрук В.А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : [монографія] / Віра Андріївна Петрук. – Вінниця : УНІВЕСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.
6. Томахин Г.Д. Теоретические основы лингвострановедения / Г.Д. Томахин. – М. : Просвещение, 1991. – С. 15 – 16.
7. Шукин А.Н. Методика обучения иностранным языкам : курс лекцій / А.Н. Шукин. – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 288 с.

Слюсаренко Ніна, Липшиц Лариса. Формирование социокультурной личности будущего судоводителя на основе компетентностного подхода. В статье рассматриваются возможности формирования социокультурной личности будущего судоводителя

международных рейсов на основе компетентного подхода. Определено, что социокультурная компетентность – это совокупность соответствующих компетенций, сложная комплексная характеристика, отображающая интеграцию профессионально-теоретических знаний, ценностных ориентаций, личностных качеств и практических умений будущего судоводителя международных рейсов.

Ключевые слова: формирование, компетентность, компетентностный подход, социокультурная компетентность, будущие судоводители международных рейсов.

Slyusarenko Nina, Lipshyts Larysa. Formation of sociocultural personality of the future navigator through the competence – based approach. The article presents the possibilities of formation of sociocultural personality of the future navigator of the international voyages through the competence – based approach. It is determined that sociocultural competence is an aggregate of the corresponding competences, complicated and complex characteristic which shows the integration of professional and theoretical knowledge, valuable orientations, personal qualities and practical skills of the future navigator of the international voyages.

Key words: formation, competence, competence – based approach, sociocultural competence, the future navigators of the international voyages.